

TER NAGEDACHTENIS

JOHANNES MELLES, 1897-1969

DOOR MR. W. F. LICHTENAUER

Op de Eerste Kerstdag van 1897 werd te Groningen een kind geboren, dat in zijn spraak en levensstijl deze herkomst nooit zou verloochenen, doch dat als zovelen uit zijn gewest in en voor Rotterdam zijn levenswerk zou vervullen. Dat, zo ver van huis, zijn culturele en organisatorische werk voor zijn geboortestreek zou uitlopen op het erevoorzitterschap in 1936 van 'Gruno' en in 1937 op het erelidmaatschap van het Groninger Genootschap, spreekt haast vanzelf voor wie hem gekend heeft.

Voorlopig wachtte hem echter tegenslag. Dat het voorvaderlijke kuipersambacht in zijn jeugd aan verval van krachten ging lijden was oorzaak, dat hij niet academisch kon worden opgeleid, maar gelukkig bood de Rijkskweekschool in zijn geboorteplaats ook in zijn geval een begaafde knaap de toegang tot een mooie carrière. Echter stond hij slechts luttele maanden voor de klas. De mobilisatie legde voorlopig eerst beslag op hem. Na zijn afzwaaien solliciteerde hij bij de politie. De Maasstad won hem met één dag verschil van de hoofdstad af. Op 10 maart 1919 werd hij hier inspecteur-titulair. Na routine-dienst op het bureau Paauwensteeg kwam hij bij de centrale recherche op het hoofdbureau. Dat hij al spoedig met internationaal werk werd belast, toont reeds aan, dat de jonge man daar snel de aandacht trok. Deze waardering werd niet minder, toen hij zich ging specialiseren in loterijzaken en hazardspelleten, in verband waarmee hij zich ook wijdde aan bestrijding van woeker. De ontmaskering van een listige loterijzwendel verschafte hem toen zelfs de zeldzame onderscheiding van een eervolle vermelding namens de minister van Justitie in het Algemeen Politieblad. Al met al bracht hij het tot inspecteur eerste klas.

Op 19 april 1934 vond Melles zijn eindbestemming doordat de Gemeenteraad toen de succesvolle bestrijder van min oirbaar en asociaal winstbejag benoemde tot directeur van de bank van lening, welker hoofdkantoor was gevestigd in de Lange Torenstraat op de hoek van het Grote Kerkplein. Het zal wel zelden voorkomen, dat een hoofd van dienst de aan zijn zorgen toevertrouwde instelling

liquideert. De overtuiging van Melles, dat deze vorm van volkscrediet uit de tijd was deed hem eerst in 1935 haar naam veranderen in 'leen- en voorschotbank'. In 1941 poetste hij haar blazoen nog meer op door de aanduiding 'crediet- en voorschotbank'. Zijn einddoel was echter haar opheffing, waartoe de Gemeenteraad op 1 juli 1954 besloot. Op 31 december van dat jaar werd de 'lommerd' van Rotterdam na ruim 319 jaar gesloten. Op 24 november 1955 werd het laatste niet geloste leenbankpand geveild.

Intussen had Melles meer voor de onsterfelijkheid van de bank gedaan dan iemand voor hem. Geïnteresseerd door een studie van Prof. Dr. Z. W. Sneller over de Rotterdamse Wisselbank gebruikte hij de oorlogsjaren voor een nauwgezet onderzoek naar de geschiedenis van zijn instelling. In 1950 verscheen als vrucht daarvan een doorwrocht boek over Het Huys van Leeninge, waarin hij ook de voorgeschiedenis tot in de middeleeuwen naging. In 1956 wijdde hij een in memoriam aan opkomst en bloei, verval en einde van een oude stedelijke instelling.

Alvorens het zover kwam had hij nog grote activiteit op verwante gebieden ontplooid. Sedert 1936 was hij meer dan 25 jaar secretaris-penningmeester van het Rotterdamsch Borgstellingsfonds, dat zich ten doel stelde renteloze voorschotten te verstrekken aan levensvatbare middenstandsondernemingen, welke in tijdelijke moeilijkheden waren geraakt. Van het Rotterdams Crisiscomité, waarvan de gelden ten dele afkomstig waren, was hij lid.

Op 20 mei 1940 werd door de Burgemeester en de Voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken de Stichting Rotterdam 1940 opgericht voor het verstrekken van financiële hulp aan door de oorlogsramp getroffen bedrijven, ten einde deze in staat te stellen door het opnemen van credieten de eerste moeilijkheden te overwinnen. Als vanzelfsprekend kreeg Melles daarbij de leiding van 'Afdeling C', die zich in het bijzonder bezighield met credieten aan kleine luiden. Door hem opgestelde rapporten over de rijksbijdrage voor huisraadschade gaven de beslissende stoot voor verbetering van de desbetreffende regeling, welke in september 1941 van kracht werd. Later in de oorlog werd hij de leider van de Rotterdamse Ruilbeurs, welke tot in 1946 haar goede diensten verleende. Na de oorlog verleende hij zijn medewerking aan de moeizame arbeid van het Nederlandsch Beheerinstituut te Rotterdam en aan het plaatselijke Districtsbureau van het consumentencrediet.

Zowel gedurende als na de oorlog is Melles op het gebied van zijn bijzondere belangstelling lid, gewoonlijk leidend lid, geweest van zoveel instellingen, dat hier met de blote vermelding van dit feit moet worden volstaan. De Kamer van Koophandel en Fabrieken was hem voor dit goede werk zo dankbaar, dat zij besloot, tezamen met de Stichting Centrale Voorziening, op een veiling van Van Stockum's Antiquariaat in april 1948 een daar aangeboden rentebrief, welke op 24 november 1628 te Mechelen was afgegeven, aan te kopen en als blijk van waardering aan Melles ten geschenke aan te bieden. De doorsneemans zou dat aardig gevonden hebben en deze attentie wellicht omlijst in zijn huis hebben opgehangen. Niet alzo Melles: hij maakte een diepzinnige studie van dit document, zijn achtergronden en de daarbij betrokken personen. In 1955 verscheen als vrucht van dit tijdverdrijf de publicatie: 'Rondom een oude rentebrief, een bijdrage tot de oprichtingsgeschiedenis van de Zuidnederlandse bergen van barmhartigheid'.

Voor wie 'tijdverdrijf' een wat oppervlakkig woord lijkt voor zulk een geleerde studie moge als verontschuldiging dienen, dat Melles intussen een historisch werk van nog veel grotere allure had aangevat. Hij richtte zijn belangstelling op niemand minder dan de beroemdste werknemer, die ooit aan een Nederlandse bank van lening verbonden was: Joost van den Vondel, "s lants oudste en grootste poëet". Overeenkomstig zijn aanleg en deskundigheid behandelde de schrijver Joost vooral uit financieel-economisch standpunt, hetgeen nu eenmaal niet licht leidt tot een hagiografie. Terecht werd dan ook van deskundige zijde in een 'ten geleide' geschreven, dat hij een ander dan het vertrouwde Vondelbeeld voor ons deed oprijzen. Maar juist daarom is, gelijk dr. F. K. H. Kossmann heeft geschreven, dit boek onmisbaar voor de wetenschappelijke Vondelkennis om zijn scherpe scheiding van feiten en mythen. In deze koele werkverlichting, aldus dezelfde beoordelaar, worden veel ongewone tinten en schaduwen zichtbaar.

Het wordt tijd, dat wij naar Melles' ambtelijke loopbaan terugkeren. De sluiting van zijn bank van lening was immers voor hem geen einde, doch een nieuw uitgangspunt. De Gemeentelijke Credietbank werd een beter aan de tijd aangepaste instelling voor volkscrediet. Ook overigens weerde hij zich in deze jaren weder duchtig op zijn vakgebied. Onder meer was hij van 1950 tot 1954 lid van de Staatscommissie voor het Afbetalingswezen, welker uit-

voerig rapport hij, bijna vanzelfsprekend, verrijkte met een minderheidsnota. Het was dan ook allerm minst verwonderlijk, dat hij bij zijn veertigjarig ambtsjubileum benoemd werd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

Intussen had hij al weder een nieuwe parel aan zijn auteurskroon toegevoegd. Het geestelijke klimaat, waarin Vondel verwijlde, bracht Melles tot een levensbeschrijving van een andere 17de eeuwse dichter, de in Rotterdam levende Joachim Oudaan, heraut der verdraagzaamheid. Dit diep delvende boek verscheen in 1958. Melles heeft in dit deel van zijn oeuvre – dat als geheel helaas te fijn is om populair te zijn – wel het hoogtepunt van zijn scheppingskracht bereikt. Men mag aannemen, dat hier ook sprake was van een persoonlijk gevoel van geestesverwantschap. Is het niet een geloofsbelijdenis als Melles bij de samenvatting van dit werk gewag maakt van een klein getal verlichte mannen, die door de eeuwen heen als denkers, getuigers en stuwars der menselijke gerechtigheid nieuwe wegen hebben gewezen?

In 1959 gaf Melles blijk van zijn verbondheid met het Genootschap Ex Oriente Lux door een studie over Het Krediet in de Babylonische Oudheid, waarvoor zijn aandacht wel in het bijzonder 'moest' worden getrokken door hetgeen de aan Eufraat en Tigris gevonden kleitabellen voor het verre nageslacht hebben bewaard aangaande het credietverkeer van een 4000 jaar geleden. Men 'moest' wel een bijzondere aanleg hebben om deze conclusie te trekken!

In 1962 volgde wederom een omvangrijker werk in het boek: Ministers aan de Maas, geschiedenis van de Rotterdamse pensionarissen met een inleiding over het stedelijk pensionariaat. Dit boek viel dus in twee delen uiteen en bood in zijn tweede helft de schrijver een minder vette kluif dan hij voor zijn voorafgaande grote publicaties vond. Dit neemt niet weg, dat Rotterdam erkentelijk mag en moet zijn voor deze plaatselijke geschiedschrijving.

Met de oudejaarsdag 1962 brak voor Melles de pensionering aan. Hij heeft geen officieel afscheid gewild. In plaats daarvan bood hij zijn medewerkers en enkele bijzondere relaties een studie aan over bisschoppen en bankiers. Zijn punt van uitgang was daarbij een Utrechts leentafelootrooi van 1260. Daarmede keerde Melles weder terug naar de middeleeuwen 'ter afsluiting van mijn ambtsperiode, en te zien als een pendant van het moderne krediet-

wezen, waarbij ik zeer veel jaren werkzaam was'.

Voor deze immer ijverende man betekende het otium natuurlijk geen rust. Nog verscheidene jaren bewoog hij zich in de omgeving van zijn oude vakwerk. Bij meerdere gelegenheden publiceerde hij goed verzorgde historische artikelen in dagbladen.

De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde nam hem terecht in 1958 onder haar leden op. Hij was ook aangesloten bij de Rotterdamse Kring van Auteurs. Van het Rotterdams Historisch Genootschap 'De Maze' was hij een hooggewaardeerd lid.

Op 1 april 1969 ging met Johannes Melles een wel zeer bijzonder mens heen.

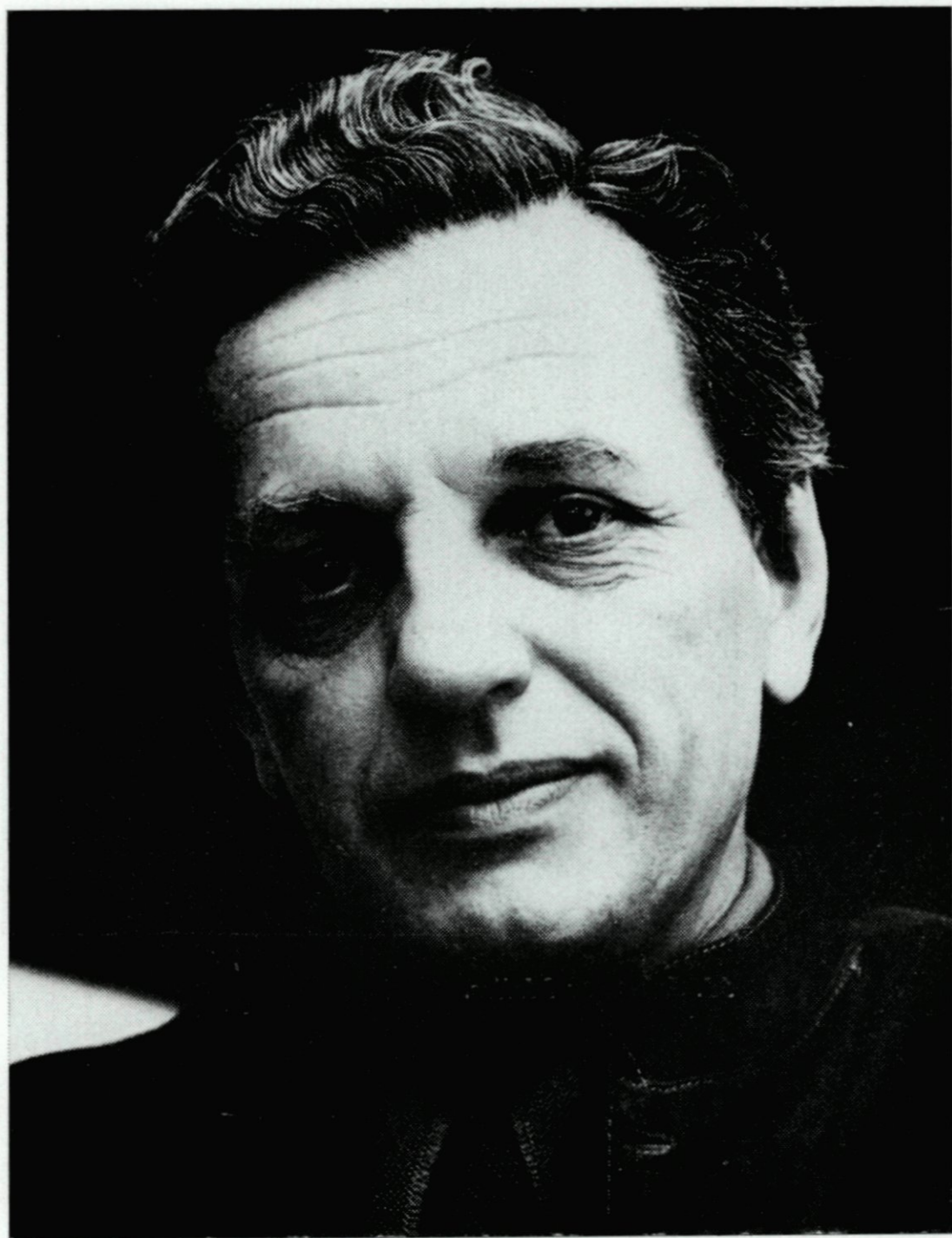
ROBERT DE VRIES, 9 JUNI 1918-9 JULI 1969

DOOR B. STROMAN

Toen Albert van Dalsum voor de *Gijsbreght* van 1952 Robert de Vries de rol van Arend toewees betekende dat voor de vierendertigjarige acteur een officiële erkenning van zijn talent. Zijn eerste grote rol in een klassiek treurspel, waarin hij vier jaar tevoren nog genoeg had moeten nemen met de drie regels tekst van de Bondgenoten. Naast de met intense vreugde genoten voldoening beving hem tegelijkertijd de schroom, want Robert de Vries was met al zijn stralende overmoed een kunstenaar, die de tijd waarin hij leefde niet kon wegspeken met een tot niets verplichtende comedianten-allure. Daarom werd de grote scène in het vierde bedrijf waar Arend op aandringen van Badeloch zijn omstandig verslag doet van de gruwelen, voor de verzetsstrijder Robert de Vries een persoonlijk probleem. 'Ik bid, verhaal me doch al 'tgeen u wedervoer', zegt Badeloch en Arend begint: 'Gij eischt een' zwaren eisch. Wie zou daar niet voor gruwen?' Dat was voor Rob de Vries alsof hij over zijn ervaringen uit de bezettingstijd zou moeten spreken. En daar gruwde hij van. Wel heeft hij er met vrienden in die dagen dikwijls over gepraat hoe nu juist die eerste zin vol weerstand gezegd moest worden en hoe die bedremmeldheid kon blijven doorklinken in dat door afgrijselijke herinneringen gestuwde relaas. Een uitzichtloos verhaal, dat toch in een oprecht vertrouwen diende uit te klinken: 'En hoop de goede God zal mijn Heer broe-

55. *Johannes Melles.*

56. *Robert de Vries.*

der sparen'. Zulk een benadering van een rol, die menigeen verleidt tot een virtuoos pralen, is kenmerkend voor een toneelkunstenaar, die zich betrokken weet bij de wereld waarin hij leeft, ook als hij een dertiende eeuw in een zeventiende eeuwse visie in de twintigste eeuw te spelen krijgt.

Zo strijdbaar, kwetsbaar en meeslepend door zijn geestkracht en innerlijke zekerheid heeft Robert de Vries voor zijn kunst gevochten. Telkens weer met zijn overmoedige levensvreugde en met zijn aarzelingen, die uit verantwoordelijkheidsgevoel voortkwamen. Hij had een ontwapenende durf, een nimmer kwetsende brutaliteit, zo goed als zijn momenten van twijfel aan eigen kunnen, omdat hem de verantwoordelijkheid tegenover de medemens zwaarder woog, dan het uiterlijk succes. Juist door die mengeling van compromisloze overtuiging en vrees voor het falen, waardoor zijn optreden altijd weer overrompelend was, heeft hij zich – ook buiten het toneel – tal van vrienden verworven, sympathiserende tegenstanders en wat schaarse vijanden.

Robert de Vries (naar de burgerlijke stand Abraham de Vries) is als zoon van een beroepsofficier voortgekomen uit een Amsterdams, weinig kunstzinnig milieu. Na de middelbare school ging hij, zonder een toneelopleiding te hebben gehad, op voorspraak van Eduard Verkade in 1938 figureren bij het Centraal Toneel in *De Wrekende God* van Eduard Verman, die hem een oudere, vereerde vriend zou worden in de bezettingsjaren. Nadat hij in dat stuk een rol had mogen opnemen, omdat Cees Laseur kennelijk wel vertrouwen in hem had, is hij nog datzelfde jaar tegen een salaris van f 30.— per maand, opgenomen in het gezelschap van Parser en Saalborn, dat het Rika Hopper-Theater te Amsterdam bespeelde. De oorlog zou het begin van deze carrière afbreken en Robert de Vries sloot zich aan bij de verzetsgroep, waar Eduard Verman tot de leiders behoorde. De onverschrokkenheid, moed en overmoed, die hem in zijn gevecht tegen de nazi's tot de gevaarlijkste huzarenstukken bracht zijn in 1962 bekend geworden door Bert Garthoffs televisie-programma 'Anders dan anderen'. Ter gelegenheid van die uitzending heeft een toneelliefhebber hem het gouden horloge geschonken, dat eens aan Derk Haspels, een van de grondleggers van de 'Rotterdamse School', ten geschenke was gegeven.

Het verzetswerk bracht Robert de Vries in 1943 in de gevangenis te Scheveningen, daarna in het concentratiekamp Vught en in het

gevangenhospitaal van de Gestapo te Utrecht. Op 'dolle dinsdag' (5 september 1944), toen de Duitsers in paniek waren geraakt, hebben zij de 'doodzieke' De Vries op straat gelegd voor hun hospitaal, omdat er geen vervoersmogelijkheid was. Een week later was de zieke weer actief in zijn verzetsgroep. Hij zette zijn werk ten bate van onderduikers voort, hielp joden te ontkomen aan hun moordenaars, verleende hulp aan Amerikaanse piloten. Generaal Eisenhower heeft hem daarvoor de medal of freedom toegekend.

Onmiddellijk na de bevrijding sloot hij zich aan bij de 'Toneelgroep 5 Mei '45' onder leiding van Hans van Meerten. Daar kreeg hij in *De Naamllozen van 1942* van A. Defresne, die ook de regie had, zijn eerste grote rol als de jonge verzetsstrijder. Vervolgens maakte hij deel uit van de S.T.A.R.T.; van 1945 tot 1953 van het A.T.G. en in 1953 stichtte hij, aanvankelijk met Kees van Iersel, in Arnhem de Toneelgroep Theater. Dat is het begin van zijn nimmer aflatende streven naar toneelspreiding in ons land, zoals de rijks-overheid dat in die dagen voorstond. Robert de Vries heeft zijn strijdbaarheid ingesteld op de verwezenlijking van een regionaal toneel. In Provinciale Staten, gemeenteraden en waar al niet heeft hij de toneelkunst hartstochtelijk verdedigd tegen onbegrip en principieel afwijzende houdingen. Hij organiseerde op scholen en in fabrieken propaganda-bijeenkomsten, waar actrices en acteurs – hij voorop – hun kunst nader tot een publiek brachtten dat nog nimmer een voet in de schouwburg had gezet.

Intussen bouwde hij, gesteund door de dramaturge Anty Westerling, een voortreffelijk repertoire op van hedendaags getuigend toneel, waarmee hij de lijn die Albert van Dalsum en A. Defresne hadden aangegeven, bewust voortzette. Als acteur wist hij zich zeer verplicht aan Louis Saalborn. Robert de Vries was de eerste, die het belang inzag, dat het toneel zich zou wenden tot de televisie, zodat hij zowel Theater als het gezelschap Ensemble, waar hij korte tijd ook de leiding van op zich heeft genomen, beschikbaar stelde voor televisie-uitzendingen. Dat het toneel de jeugd moet winnen, wil het levensvatbaar blijven, begreep hij uiteraard. Daarom stichtte hij in Velp het jeugdfestival.

In 1962 is hij met Anty Westerling en Marius Kip, evenals een kern van zijn Arnhems gezelschap naar Rotterdam gekomen, waar hij met de hem eigen geestdrift het Nieuw Rotterdams Toneel is gaan leiden. Het jeugdfestival zette hij aan de Maas voort; hij bleef

scholen en bedrijven bewerken, hetgeen tegenwoordig 'verticale spreiding' wordt genoemd. In Rotterdam heeft hij in samenwerking met Richard Flink gestreefd naar een repertoire, dat getuigenis wilde afleggen van een levenshouding, gericht tegen elke vorm van geweld. Een streven, dat gericht was op de menselijke waarden, waarschuwend tegen alles wat die waarden kan aantasten. Voor de plannen betreffende een nieuwe schouwburg in Rotterdam heeft hij de gemeente belangrijke adviezen verstrekt om te komen tot een zo open mogelijke speelruimte voor het toneel.

Gedurende de laatste jaren was hij de voorzitter en stimulerende kracht van de 'vliegende brigade', de commissie ingesteld door de Vereniging van Nederlandse Toneelgezelschappen, die het nieuwe Plan voor het Nederlands toneel opstelde, dat in september 1968 zijn proefjaar begon.

Zijn uit verantwoordelijkheid tegenover zijn werk voortvloeiende schroom heeft hem pas betrekkelijk laat doen besluiten regie te gaan voeren. Zijn laatste werkstuk – toen hij zijn werkzaamheden moest gaan beperken en de vermoedenis van het spelen niet meer mocht riskeren – was de regie van Euripides' *Hippolytus*. Een uiting vooral van zijn geloof in de jeugd, maar tegelijkertijd een handreiking aan hen, die slachtoffer zijn van een dictatoriaal regiem. Immers de uitgeweken Griek Minas Christides heeft in deze voorstelling de supervisie over de regie van de koren gekregen. Tot het laatst toe is de verzetsman in Robert de Vries wakker gebleven. Kort voor zijn dood is hij 'voor vacantie' naar Griekenland gegaan. Totdat hij terugkwam, heeft hij zelf alleen geweten, dat hij naar het hol van de leeuw trok om vluchtwegen te vinden voor collega's, die onder het bewind van de kolonels niet wilden en konden werken.

De Amerikaanse toneelschrijver Arthur Miller, met wie Rob de Vries bevriend was, omdat zij elkaar als strijdbare toneelkunstenaars hadden gevonden tijdens een bezoek van Miller aan ons land, schreef na de dood van zijn Nederlandse vriend, dat hij hem zich als een glimlachend en ernstig mens zou blijven herinneren. Doelend op de reis naar Griekenland besluit Miller zijn brief aldus: 'To the end he kept his connection to mankind. Not many theatres in the world can claim a citizen-artist of his devotion'.

Robert de Vries' betekenis voor het toneel is officieel erkend met zijn benoeming tot officier in de orde van Oranje-Nassau.